

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Хавула Р.М. Теоретико-методологічні засади проблеми розвитку духовності особистості в юнацькому віці. У статті представлено аналіз науково-теоретичних концепцій і підходів до вивчення проблеми духовності особистості в юнацькому віці у зарубіжній та вітчизняній психології. Розкрито особливості духовного розвитку та виокремлено основні структурні компоненти і складові духовної самосвідомості. Констатується, що мотиваційно-вольовий компонент є провідним та інтегративним в розвитку духовної самосвідомості, а основою індивідуально-особистісного розвитку у юнацькому віці є генеза його духовної самосвідомості.

Ключові слова: *духовність, духовна самосвідомість особистості, духовний розвиток особистості, соціокультурна самосвідомість, юнацький вік.*

Хавула Р.М. Теоретико-методологические основы проблемы развития духовности личности в юношеский период. В статье представлен анализ научно-теоретических концепций и подходов к изучению проблемы духовности личности в юношеском возрасте в зарубежной и отечественной психологии. Раскрыты особенности духовного развития и выделены основные структурные компоненты и составляющие духовного самосознания. Констатируется, что мотивационно-волевой компонент является ведущим и интегрируемым в развитии духовного самосознания, а основой индивидуально-личностного развития в юношеском возрасте является генезис его духовного самосознания.

Ключевые слова: *духовность, духовное самосознание личности, духовное развитие личности, социокультурное самосознание, юношеский возраст.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. В умовах перехідного періоду нашого суспільства розвиток духовного світу молоді людини є особливо нагальною проблемою та актуальним завданням, яке продиктоване і логікою розвитку сучасної психології, і соціальною, практичною необхідністю. В руслі педагогічної та вікової психології це завдання постає як необхідність дослідження природи духовної самосвідомості, закономірностей її розвитку та духовності особистості в юнацькому віці загалом. Незважаючи на широке коло філософських, культурологічних, релігійних, педагогічних та психологічних праць, присвячених проблемі духовності особистості, теорія, методологія і практика розвитку духовності, зокрема духовної самосвідомості особистості юнацького віку, не отримала ще системного психологічного обґрунтування.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Аналіз останніх досліджень і публікацій за окресленою проблематикою дозволив виокремити певні підходи до розуміння та розв'язання питань духовного розвитку та розвитку самосвідомості особистості юнацького віку. На сьогодні у працях українських психологів розкриті психологічні основи виховання духовності в українській національній школі (В.П. Москалець [7]), психологічні закономірності та механізми духовного розвитку молоді (Е.О. Помиткін [8]), досліджено проблему духовності особистості у різних філософських течіях і психології (М.В. Савчин [10]), генезу духовної самосвідомості юнацтва (С.О Ставицька [11]). Оскільки проблема духовного розвитку особистості все ж знайшла наукове висвітлення в царині вітчизняної

психології, то завдання з'ясування особливостей духовного розвитку у юнацькому віці залишається на часі.

Формулювання цілей і постановка завдань статті. З огляду на це, метою нашої публікації є теоретико-методологічне обґрунтування особливостей духовного розвитку у юнацькому віці.

Виклад методик і результатів досліджень. У психологічному словнику за редакцією В.І. Войтка духовність означено як специфічно людську рису, «що виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності. Може бути усвідомлена, осмислена як вияв інтелігентності. Може бути частково неусвідомлена – про таких людей кажуть: сердечний, добрий, щирий від природи» [9, с. 48].

Основними функціями духовності, на думку Е.О. Помиткіна, є ієрархічна (всі психічні процеси підпорядковуються свідомості, змістом якої виступає духовність), інтегративна (духовність об'єднує розрізнені функції та процеси особистості, визначаючи характеристики свідомості), світоглядна (орієнтація особистості у відповідності до ідеалів, цінностей і смислів), суб'єктивно-об'єктивна (прояв суб'єктивних актів психіки в поведінці та діяльності) [8, с.55]. Аналізуючи наукові підходи Е.О. Помиткіна, який досліджував психологічні закономірності та механізми духовного розвитку молоді, ми виокремили такі мотиви високодуховної особистості, як: самовдосконалення (відтворення прекрасного та досконалого у собі), допомога нужденним (примноження добра, покращення світу), мудрості (пошук і примноження істини), праведності (дотримання духовних принципів, відтворення гармонії у власному житті) [8].

В окремих дослідженнях бачимо аналітичний підхід до феномена духовності як структурного утворення з відповідними компонентами (частинами, сферами, початками, аспектами). Так, Ж.М. Юзвак визначила такі компоненти духовності, як потребово-ціннісний (містить духовні потреби та духовні ціннісні орієнтації), пізнавально-інтелектуальний (представлений такими особливостями розумової сфери, як спостережливість, допитливість, глибина, самостійність, критичність мислення), вольовий (виявляється в цілеспрямованості особистості, її наполегливості, самовладанні, саморегуляції), вчинково-діяльнісний (передбачає духовний саморозвиток і виявляється у духовній діяльності та духовних вчинках), почуттєво-емоційний (виявляється у здатності до переживання різноманітної гами почуттів та емоцій, а також духовних станів), гуманістичний (проявляється у ставленні людини до будь-якої форми життя як вищої цінності; повазі до внутрішнього світу іншої людини; втіленні у взаєминах з людьми найвищих духовних цінностей – добра, краси, любові; бережливому ставленні до довкілля), естетичний (відображає прагнення людини до краси, гармонії, досконалості і виявляється в потребі сприймати та створювати красу, естетичних почуттях та естетичній діяльності) [12, с. 6-7].

Узагальнюючи підходи до визначення духовності, проаналізуємо їх з погляду етапності духовного розвитку.

1. *Духовність пов'язана з вищими рівнями будь-яких ліній розвитку, тому «духовність», по суті, означає надособистісні, надраціональні рівні кожної з ліній – такі, як вищі когнітивні здібності (надраціональна інтуїція), найбільш розвинені почуття (надособистісна любов), вищі моральні устремління (трансцендентне співчуття до всіх істот), найбільш розвинена самість (надособистісна Самість).* У цьому змісті, духовність розвивається послідовно або поетапно.

2. *Духовність – це загальна сукупність вищих рівнів різних ліній розвитку, відповідно, духовний шлях кожної людини носить індивідуальний й унікальний характер,*

навіть, коли розвиток якихось конкретних здібностей може відбуватися в чітко певній послідовності.

3. *Духовність є окремою лінією розвитку*, тому для духовного розвитку характерне певне поетапне розгортання, яке не виключає відступів назад, тимчасових стрибків уперед або пікових переживань кожного з головних станів. Ці стани досягаються за допомогою різних психопрактик, зокрема, медитації і, фактично, являють собою міжкультурний й універсально застосовний феномен розвитку духовності.

4. *Духовність – це певне ставлення до світу (відкритість, любов чи ворожість, ненависть)*, які людина може відчувати на будь-якому етапі розвитку. Відповідно, духовність притаманна кожному індивіду на всіх етапах його розвитку і відрізняється певною особистісною спрямованістю.

5. *Духовність, переважно, пов'язана з піковими переживаннями, а не з етапами розвитку*. Однак аналіз пікових переживань показує, що вони містять у собі минулий досвід різних рівнів психіки, який інтерпретується за допомогою архаїчних, магічних, міфічних або раціональних структур, а кожна із цих структур проходить поетапний розвиток. Ймовірний механізм такого перетворення: самість метаболізує тимчасове переживання, породжуючи холистичну структуру [11].

Отже, як засвідчує представлений вище аналіз етапів духовного розвитку, не для всього, що можна називати «духовністю», характерний поетапний розвиток.

Різні школи психології (передусім, практичної) розкривають внутрішні механізми (роздумування, медитація, молитва), поза якими неможливе прилучення до духовності, вказують способи досягнення психічного здоров'я.

За переконаннями С. Грофа, духовність не розвивається сама по собі, оскільки є аспекти духовності, що йдуть проти біологічного й поточного культурного ґрунту. Тому необхідна праця і наполегливість в розвитку власної духовності. Духовний розвиток потенційно включає ризики, пов'язані з недостатньою міцністю психіки деяких осіб. Для С. Грофа специфічною якістю, що сприяє духовному розвитку людини, є розширена свідомість, яка дозволяє сприймати речі, що раніше були недосяжні і трансцендентувати колишні обмеження часу і простору. Шляхами доступу до нового стану є спеціальне дихання, відповідна музика і фізичне навантаження; іноді він досягається спонтанно [4].

Загалом, поєднання розглянутих вище підходів до розуміння розвитку людини можна вважати спрямованістю на духовний розвиток через динаміку самосвідомості як окремої особистості, так і суспільства. Зокрема, вказуючи на важливість для духовного зростання особистості її інтегрованості з соціумом, А. Адлер відмічає, що реальна сила людини збільшується тоді, коли вона стає досконалішою не тільки технічно, а й соціально, коли вона уміє синхронізувати свої інтереси з інтересами суспільства, з яким ідентифікується. Це виражається в особливого роду відчутті єднання зі Всесвітом, яке вчений [1] назвав «космічним почуттям». Подібний термін використовував А. Маслоу, коли писав про «океанічне почуття» [6].

А. Маслоу розглядав людину як інтегральну цілісність, творчий потенціал якої є результатом здорового і правильно спрямованого розвитку. Цей розвиток відбувається в результаті пошуку і здійснення цілей, які стверджують і збагачують життя особистості, надають йому змісту. Особистість є тим, чим стає в ході здійснення цих цілей, відповідно, види цих цілей визначають потреби. Вінцем усіх потреб є потреби в самоактуалізації [6].

с. 54]. Самоактуалізація, на нашу думку, є закономірний крок до самореалізації власного духовного потенціалу через розвиток духовної самосвідомості.

З цього можемо зробити висновок: щоб уміти точно пізнавати інших людей, ми повинні навчитися пізнавати себе, що є умовою нашого власного «самоздійснення» – самоактуалізації та самореалізації, формування індивідуального смислу життя на шляху становлення духовної самосвідомості.

У вітчизняній психології на сьогодні існують різні підходи до розуміння проблеми духовного розвитку людини. Український психолог М.В. Савчин [10] пов'язує розвиток Я особистості з розвитком її самосвідомості і вважає, що розвиток «Я» має дві сторони: становлення сутнісного «Я» – стійкого центра, відповідального за рефлексію й вольове керування, і самовизначення – визначення меж між власним «Я» (своїми ролями, областю вірувань, областю значущого, областю бажаного й т.п.) і чужим («не-Я»), а також ставлення «Я» до «не-Я». Так, М.В. Савчин зазначає, що самосвідомість є «буття для себе» і саме буття. Особове ядро – «Я-центр» самосвідомості утворює найбільш стійкі і значущі уявлення про себе, про повинне, про добро і зло. У своєму розвитку сутнісне «Я» проходить дві стадії: перша пов'язана з розвитком рефлексивності й довільності, друга – із проживанням власного досвіду [10, с. 150-152].

Близькою є позиція названих вище дослідників і стосовно розгляду проблеми розвитку індивідуальної духовності.

Центральне питання психології розвитку – про спонукальні сили розвитку, про те «Щось», що рухає, спрямовує й керує життєдіяльністю, веде людину до Бога й не дає духовно померти. У такому тлумаченні розвиток є пошуком власного «Я», вищих переживань, форм правильної поведінки, мудрості, форм творчого самовираження та включає такі аспекти:

- *пошук себе* – визначення свого місця у світі (соціальне, професійне ін.. самовизначення) і «кристалізація Я» – створення усередині себе єдиного центра, що керує всією психічною життєдіяльністю;
- *пошук Бога, прагнення до Контакту (за А. Маслоу)* – відбувається через інститути релігії й церкви, як шлях індивідуальної віри через довіру до свідчень церкви та релігійне виховання загалом. Інший шлях – пролягає через «особливі стани свідомості», що досягаються за допомогою прийому штучних засобів, спеціальних технік дихання, тощо. У європейській культурі поширена й інша форма пошуку Бога – прагнення зрозуміти, що таке Бог через осмислення священних книг;
- *прагнення жити правильно*. Моральний пошук починається з розуміння, що є «добре», пошуку поведінкових форм «правильного життя» і їх реалізації на практиці. Засоби такого пошуку – пізнавальна активність, у якій особливо важлива *робота розуміння* [5, с.146].

Варто наголосити, що всі ці пошуки притаманні, передусім, юнацькому віку, що робить надзвичайно актуальною проблематику визначення шляхів та механізмів духовного розвитку юнацтва.

Таким чином, людина від стану, коли вона не виділяє себе зі світу, через протиставлення себе матеріальному світу приходиться (може прийти в процесі розвитку) до злиття з духовним світом. Цей розвиток і включає, передусім розвиток її свідомості та самосвідомості, які на кожному етапі життєвого шляху досягають певного рівня, що визначає рівень духовності. Відповідно, певний рівень духовності людини визначає і визначається, одночасно, рівнем її духовної самосвідомості.

Згідно концепції І.Д. Бега, глибинною таємницею справжнього духовного розвитку людини є її «Я-обурюване» – психологічне утворення особистості, яке істотно гальмує її духовний розвиток; внаслідок підсвідомого тяжіння особистості до першості й незалежності скрізь і у всьому. Сійка налаштованість особистості на активний опір глибоко деформує суб'єкт-суб'єкту взаємодію, призводить до узагальненого інструментального ставлення як світоглядної настанови. Такого ставлення зазнає інша людина (як засіб досягнення моєї мети) і сам суб'єкт («Я» як інструмент чи засіб для досягнення мети). Ця особистісна позиція руйнується лише на полюсі творення добра людиною, де любов та милосердя будуть стійким духовним центром, який впливатиме на якість всіх емоційних переживань особистості. Цей центр має стати фундаментальним критерієм, за допомогою якого оцінюється вся різноманітність людських дій [2].

Отже, духовний розвиток полягає передусім у прийнятті людиною своєї тілесно-душевно-духовної сутності в адекватному їх поєднанні, прийнятті й усвідомленні себе як істоти смертної й одночасно безсмертної, словом, у всій суперечливості й, одночасно, гармонії власного буття. Як психічний, так і духовний розвиток людини не зводиться лише до інтеріоризації суспільного досвіду. Розвиток – це завжди вихід людини за межі власного життя, продовження її долі в долях інших людей. Це ще раз вказує на актуальність розвитку духовної самосвідомості у юнацькому віці, оскільки молоді люди – це майбутні батьки, вихователі.

Народженню індивідуальної структури розуміння, самопізнання й знаходження сенсу життя людина зобов'язана волі, що у міру перетворення людини розумної в людину духовну сама стає якісно іншою – духовною. Духовність і воля відображають проблему суспільно-історичної зумовленості розвитку людини, роблять зрозумілою ідею складного мотиваційного взаємозв'язку соціального, психічного й біологічного в людині. Саме тому, мотиваційно-вольовий компонент ми й розглядаємо провідним та інтегративним в розвитку духовної самосвідомості людини.

У межах нашого дослідження важливим є й питання про те, що сприяє розвитку й формуванню духовності та духовної самосвідомості в онтогенезі. На нашу думку, цю функцію здійснює, насамперед, воля та мотивація, які активізують та мотивують *емоційно-почуттєвий, пізнавально-когнітивний та поведінково-діяльнісний* компоненти в самосвідомості людини, допомагають зрозуміти зміст духовності й осягнути шляхи її розвитку в процесі життя, зокрема, в юнацькому віці, коли узагальнено вибудовуються цілісні індивідуально-особистісні структури самосвідомості людини на межі переходу до дорослого життя.

Ми поділяємо думку С.О. Ставицької, яка у своїх дослідженнях доводить, що *духовна самосвідомість* – це інтегративне цілісне системне утворення, що характеризується певним рівнем розвитку і світоглядно-ціннісною спрямованістю пізнавально-когнітивного, емоційно-почуттєвого, поведінково-діяльнісного та мотиваційно-вольового компонентів, який поєднує, активізує, спрямовує та узгоджує дію всіх інших і презентується через такі її види як фізична, психічна та соціокультурна самосвідомість [12].

Варто наголосити, що в юнацькому віці відбувається розвиток таких основних видів самосвідомості особистості, які досягають певної системної цілісності, а саме: фізична самосвідомість, психічна самосвідомість та соціокультурна самосвідомість.

1. Фізична самосвідомість, де «Я» виступає як фізична реальність. Психологічна наука утвердилася в розумінні важливості відчуттів, емоцій, уявлень, пов'язаних з тілом для становлення і розвитку особистості. На відміну від інших складових самосвідомості,

тіло є початково матеріально представленою частиною нашого «Я». У юнацькому віці зовнішній вигляд, тілесний (фізичний) образ – предмет ідентифікації й відособлення, дослідження й пошуку індивідуальності.

2. Психічна самосвідомість, де «Я» виступає як психічна реальність – здатність безпосередньо відображати себе, сприймати себе з боку, рефлексувати з приводу власних можливостей, що є важливим фактором становлення, розвитку та самовдосконалення особистості. Особистість повинна діяти (вчиняти), виходячи із загальнолюдських моральних норм, представлених на сучасному етапі розвитку культури; відповідати світським чи релігійним критеріям нормативності міжлюдської взаємодії, неприв'язаним до міжетнічних, міжнаціональних, міжрасових, міжконфесійних відмінностей. Причому, така позиція має стати власним усвідомленим вибором своєї життєдіяльності, передусім, з погляду відповідальності за її наслідки – як стосовно власного життя, так і життя інших людей. Це вимагає високого рівня розвитку свідомості та самосвідомості особистості на рівні повної реалізації її індивідуальності.

3. Соціокультурна самосвідомість, де «Я» виступає як соціокультурна реальність. Це складна інтегративна властивість соціальної та психічної діяльності людини, що забезпечує усвідомлення своїх нахилів, спрямованість на вибір діяльності, формування індивідуального стилю життя, наближення до власної сутності в плані етнічних, національних, громадянських, релігійних та інших особливостей. Об'єктом соціокультурної самосвідомості виступає власне особистість у її життєвому світі; та, що одночасно пізнає і пізнається, оцінює і оцінюється, творить і є продуктом творчості інших та самотворчості [12]

Висновки і подальші перспективи досліджень. Ознайомлення з висновками теоретичних напрацювань учених дало змогу в контексті дослідження встановити, що поєднання різних видів духовної самосвідомості відбувається через механізм складних рефлексій фізичного (природно-тілесного), соціокультурного (етнічно-національного, морального, релігійного, професійного та ін.), психічного (душевного, ментального) та духовного (універсального, загальнолюдського чи Божественного – в релігійній традиції) початків людини, на основі різних рівнів розвитку її самосвідомості. Успішна реалізація такого процесу розвитку самосвідомості створить основу для адекватного формування «Я-концепції» особистості та визначить динаміку розвитку духовної самосвідомості.

Актуалізуючи цілісний системний розгляд такого психологічного конструкту як духовна самосвідомість, ми частково спираємося на теоретичне обґрунтування концептуальної моделі розвитку морально-духовної самосвідомості І.Д. Бега [2] і розглядаємо її як динамічну систему, що розвивається. Це означає, що духовна самосвідомість своєю змістовно-сисловою стороною презентує необхідні переходи, співвідношення й узгодження якісних змін пізнавально-когнітивної, емоційно-почуттєвої, поведінково-діяльній та мотиваційно-вольової єдності її структурних компонентів. Основна тенденція розвитку такої єдності пов'язана з динамікою міжфункціональних зв'язків. Таким чином, наш концептуальний підхід до розвитку духовної самосвідомості особистості в юнацькому віці визначається як структурно-динамічний.

Починаючи з підліткового, у напрямку юнацького віку особистість досягає такого рівня розвитку, коли між вищими психічними функціями виникають нові якісні поєднання та взаємозалежності, нові типи їх конфігурації у різних компонентах структури, коли у результаті розвитку з'являється цілісна система високого порядку – духовна самосвідомість, усередині якої панують особливі закономірності, узгодження й співвідношення між основними її видами – фізична, психічна й соціальна самосвідомість у індивідуальних та групових формах вияву.

Як системне утворення, духовна самосвідомість особистості періоду юнацького віку має складні поліфункціональні взаємозв'язки різних компонентів власної структури, котрі, якісно змінюючись, приводять до утворення нових властивостей і нових типів взаємодій. У процесі індивідуально-особистісного розвитку юнаків відбуваються якісні переструктурування як складових «Я-концепції», так і змісту різних аспектів «Я» (реального, нормативного, ідеального), що утворюють єдність емоційно-почуттєвого, пізнавально-когнітивного та поведінково-діяльнісного простору «Я-концепції» юнака, інтегровану цілісність його внутрішнього світу – духовної самосвідомості, що реалізується через динаміку мотиваційно-вольового компонента.

Різні підходи до проблеми духовності єдині в розумінні того, що духовність є результатом як соціальних впливів, так і зусиль самої людини й, одночасно засобом її саморозвитку. У ході духовного розвитку відбувається актуалізація задатків та потенцій, природних сил, активності людини, змінюються її психічні процеси та властивості, формується мораль.

Духовний розвиток у період юнацького віку визначається законом єдності психічного розвитку з процесами навчання і виховання юнаків як авторів вільних дій і вчинків та полягає, передусім, у прийнятті людиною своєї тілесно-душевно-духовної сутності й адекватному її усвідомленні у всій суперечливості й, одночасно, гармонії власного буття. Як психічний, так і духовний розвиток людини не зводиться лише до інтеріоризації суспільного досвіду, а спрямований на самопізнання, самоактуалізацію та самореалізацію її власного духовного потенціалу. Таким чином, в онтогенетичному розвитку особистості лише у період юнацького віку з'являються передумови для об'єктивного, автономного становлення високого рівня розвитку базових компонентів самосвідомості як основи й одночасно умови зростання рівня духовної самосвідомості, тому основою індивідуально-особистісного розвитку у юнацькому віці є ґенеза його духовної самосвідомості.

Перспективою подальших наукових розвідок стане емпіричне дослідження особливостей розвитку духовної самосвідомості в юнацькому віці.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / Адлер А.; [пер. А. Боровиков]. – М.: Академический проект, 2007. – 232 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / І. Д. Бех // Наукове видання. К.: Либідь, 2006. – 272 с.
3. Гроф К. Неистовый поиск себя: Руководство по душевному росту через кризис к трансформации / К. Гроф, С. Гроф; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во Трансперсон. ин-та, 1996. – 342 с.
4. Гроф С. Холотропное сознание: Три уровня человеческого сознания и как они формируют нашу жизнь / С. Гроф, Х. Бенкет; [пер. с англ. О. Цветковой]. – М.: Изд-во Трансперсон. ин-та, 1996. – 245 с.
5. Зеличенко А.И. Психология духовности / А. И. Зеличенко. – М.: Издательство трансперсонального Института, 1996. – 400 с.
6. Маслоу А. Г. Дальние пределы человеческой психики / А. Г. Маслоу; [пер. с англ.]. – СПб.: Изд. Гр. Евразия, 1997. – 430 с.
7. Москалець В. П. Психологічні основи виховання духовності в українській національній школі: автореф. дис. ... докт. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. П. Москалець. – К., 1996. – 49 с.

8. Помиткін Е.О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей та молоді: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07 / Помиткін Едуард Олександрович. – Київ, 2009. – 517 с.
9. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. – К.: Вища школа, 1996. – С. 48.
10. Савчин М.В. Духовний потенціал людини: монографія / Мирослав Васильович Савчин. – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту, 2001. – 203 с.
11. Ставицька С.О. Генеза духовної самосвідомості юнацтва : дис. ... доктора псих. наук : спец. 19.00.07 / Ставицька Світлана Олексіївна. – К., 2012. – 470 с.
12. Юзвак Ж.М. Духовність: погляд психолога / Ж. М. Юзвак // Початкова школа, 2000. – №3. – С. 5-7.

Spisok vikorostanih dzherel

1. Adler A. Praktika i teoriya individual'noj psihologii / Adler A.; [per. A. Borovikov]. – М.: Akademicheskij proekt, 2007. – 232 s.
2. Beh I. D. Vihovannja osobistosti: Shodzhennja do duhovnosti / I. D. Beh // Naukove vidannja. K.: Libid', 2006. – 272 s.
3. Grof K. Neistovij poisk sebja: Rukovodstvo po dushevnomu rostu cherez krizis k transformacii / K. Grof, S. Grof; [per. s angl.]. – М.: Izd-vo Transperson. in-ta, 1996. – 342 s.
4. Grof S. Holotropnoe soznanie: Tri urovnja chelovecheskogo soznanija i kak oni formirujut nashu zhizn' / S. Grof, H. Benket; [per. s angl. O. Cvetkovej]. – М.: Izd-vo Transperson. in-ta, 1996. – 245 s.
5. Zelichenko A.I. Psihologija duhovnosti / A. I. Zelichenko. – М.: Izdatel'stvo transpersonal'nogo Instituta, 1996. – 400 s.
6. Maslou A. G. Dal'nie predely chelovecheskoj psihiki / A. G. Maslou; [per. s angl.]. – SPb.: Izd. Gr. Evrazija, 1997. – 430 s.
7. Moskalec' V. P. Psihologichni osnovi vihovannja duhovnosti v ukraïns'kij nacional'nij shkoli: avtoref. dis. ... dokt. psihol. nauk: spec. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psihologija» / V. P. Moskalec'. – К., 1996. – 49 s.
8. Pomitkin E.O. Psihologichni zakonomirnosti ta mehanizmi duhovnogo rozvitku ditej ta molodi: dis. ... doktora psihol. nauk: 19.00.07 / Pomitkin Eduard Oleksandrovich. – Kïiv, 2009. – 517 s.
9. Psihologichnij slovník / Za red. V. I. Vojtka. – К.: Vishha shkola, 1996. – S. 48.
10. Savchin M.V. Duhovnij potencial ljudini: monografija / Miroslav Vasil'ovich Savchin. – Ivano-Frankivs'k: Vid-vo «Plaj» Prikarpats'kogo un-tu, 2001. – 203 s.
11. Stavic'ka S.O. Geneza duhovnoï samosvidomosti junactva : dis. ... doktora psih. nauk : spec. 19.00.07 / Stavic'ka Svitlana Oleksiïvna. – К., 2012. – 470 s.
12. Juzvak Zh.M. Duhovnist': pogljad psihologa / Zh. M. Juzvak // Pochatkova shkola, 2000. – №3. – S. 5-7.

Khavula R.M. Theoretical and methodological problems of young people spirituality.

The article presents an analysis of scientific concepts and theoretical approaches to the problem of spiritual identity in adolescence in foreign and national psychology. The features of spiritual development were revealed and the basic structural elements and components of spiritual consciousness were singled out. It is noted that motivational and volitional component is a leading and integral in the development of spiritual consciousness, and the foundation of individual and personal development in adolescence is the genesis of its spiritual identity.

Key words: spirituality, spiritual self-identity of the personality, spiritual development of the personality, social and cultural self-identity, adolescence.